



# Sosyo-Politik Gelişmişlik ve Çevre Göstergeleri

## Socio-Political Development and Environmental Indicators

### Abdulkadir ALTINSOY

Dr. Öğr. Üyesi, Sakarya Üniversitesi  
aaltinsoy@sakarya.edu.tr  
0000-0002-9631-3268

#### Araştırma & Yayın Etiği

Bu makale en az iki hakem tarafından incelenmiş,  
iThenticate yazılımı ile taranmış,  
araştırma yayın ve etiğine aykırılık tespit edilmemiştir.

#### Research & Publication Ethics

This article was reviewed by at least two referees,  
a similarity report was obtained using iThenticate, and  
compliance with research/publication ethics was confirmed.

#### CC BY-NC 4.0

Bu makale Creative Commons Attribution-NonCommercial  
License altında lisanslanmıştır.

This paper is licensed under a Creative Commons  
Attribution-NonCommercial License

#### Atıf/Citation

Altınsoy, Abdulkadir. "Sosyo-Politik Gelişmişlik ve Çevre Göstergeleri". Akademik  
İncelemeler Dergisi 18 / 1 (Nisan 2023): 86-99.  
<https://doi.org/10.17550/akademikincelemeler.1214029>

#### Çıkar Çatışması/Conflict of Interest

Yazarlar herhangi bir çıkar çatışması beyan etmemiştir.  
The authors declared no conflict of interest.

#### Not/Note

Bu makale Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve  
Endüstri İlişkileri Anabilim Dalında Prof. Dr. Yılmaz ÖZKAN danışmanlığında  
yürütülen ve Abdulkadir ALTINSOY tarafından hazırlanan "Bütünleşik Sosyal  
Politika Yaklaşımı Çerçevesinde Sosyo-Politik Gelişmişlik Endeksi Önerisi" isimli  
doktora tezinden üretilmiştir.

**Makale Türü/Article Type:** Araştırma Makalesi/Research Article  
**Geliş Tarihi/Date Received:** 06.07.2022  
**Kabul Tarihi/Date Accepted:** 19.11.2022  
**Yayın Tarihi/Date Published:** 15.04.2023

**ISSN:** 1306-7885

**E-ISSN:** 2602-3016

Cilt/Volume: 18 | Sayı/Issue: 1 |  
Yıl/Year: 2023 (Nisan/April)



## Sosyo-Politik Gelişmişlik ve Çevre Göstergeleri

### Öz

Sosyo-politik gelişmişlik; toplumsal, ekonomik ve mekânsal özellikler açısından; eğitim, sağlık, altyapı, iletişim, ulaşım, konut, çevre gibi temel hizmetlerin sunulma düzeyinin, asgari standartların üstünde olması olarak tanımlanmaktadır. Sosyo-politik gelişmişliğe ilişkin değerlendirmeleri öznel ve nesnel olarak iki grupta kategorize edebiliriz. Kişisel değerlendirmeler temel alınarak gerçekleştirilen yaklaşımlar öznel yaklaşım, bilimsel açıdan ölçülebilen veriler temel alınarak gerçekleştirilen yaklaşımlar nesnel yaklaşım olarak tanımlanmaktadır. Gelişmişliğin ölçülmesine yönelik gerçekleştirilen çalışmalarda farklı sonuçlar elde edilse de öznel göstergelerin de gerekliliğinin nesnel göstergelerden daha az olmaması yönünde görüş birliği bulunmaktadır. Bu doğrultuda çalışmada uluslararası kuruluşlar, uluslararası şirketler ve ulusal kuruluşların sosyo-politik gelişmişlik ölçümlerinde kullandıkları endeksler tanıtılmıştır. Endekslerin belirlenmesinde literatür taraması yöntemi kullanılmıştır. Sosyo-politik gelişmişlik kavramı altında değerlendirilen çevre göstergeleri bütünsel sosyal politika kapsamında incelenmiştir.

**Anahtar Kelimeler:** Sosyo-Politik Gelişmişlik, Çevre, Sosyal Politika, Endeks

### Socio-Political Development and Environmental Indicators

#### Abstract

Socio-political development; in terms of social, economic and spatial characteristics; It is defined as the level of providing basic services such as education, health, infrastructure, communication, transportation, housing and environment above the minimum standards. There are different evaluations of socio-political development. We can categorize them in two groups as subjective and objective. Approaches based on personal evaluations are defined as subjective approach, and approaches based on scientifically measurable data are defined as objective approach. Although different results have been obtained in the studies carried out to measure the development, there is a consensus that the necessity of subjective indicators should not be less than objective indicators. In this direction, the indexes used by international organizations, international companies and national organizations in socio-political development measurements are introduced. The literature review method was used to determine the indices. Environmental indicators, which are evaluated under the concept of socio-political development, are examined within the scope of integrated social policy.

**Keywords:** Socio-Political Development, Environment, Social-Policy, Index

#### Extended Abstract

Social policy refers to the measures that should be taken by evaluating the welfare variables with multiple components together for the society to reach a better situation. Social policy focuses on basic needs such as education, housing, employment and health, which are essential components of social welfare that have recently been affected more negatively by intense urbanization. Considering the demands for better living standards in regions where the welfare level is high, it is undeniable that inclusive and holistic social policy management and implementation on a large scale have become a necessity. In this framework, it is necessary to standardize the sociopolitical development measurement of the essential components of social policy and move it to a comparable point.

It is critically important that social policy practices are interrelated in order to create welfare holistically. All components are affected by each other. For the effectiveness of social policies, the components should not be considered independently. The weakening of this interaction can lead to negative consequences. Repetitive implementation of individual policies may result in wasted resources.

The holistic social policy approach covers related policies of education, health, housing, employment, social security, transportation, environment, crime, women, family and children, disadvantaged groups, income distribution and poverty, migration and demography, socio-cultural life and participation in management. The study's subject includes examining environmental policies, which is one of the holistic social policy components. In the study, the concept of socio-political development will be explained, and information will be given about socio-political development measurement tools. In the last section, environmental indicators will be examined regarding socio-political development.

There are different evaluations of socio-political development. They are categorized into two groups subjective and objective. Approaches based on personal evaluations are defined as subjective approaches, and approaches based on scientifically measurable data are defined as objective approaches. Sociological studies that deal with the behavior and structure of societies are essential in helping to understand socio-political development holistically.

In 1979, Amartya Sen interpreted the concept of development with a different perspective and developed an approach that includes not only economic data but also health, education and socio-cultural issues, in which people are at the center. In her approach, Sen made a prediction along with welfare, taking into account the measurement of human indicators without limiting it to economic indicators. For this reason, this approach has been taken as the basis of the UN's approach to human development reports. The human development approach is an approach that evaluates the factors such as freedom and personality, which are the basis of human beings, together with the level of access to basic needs, and puts the role of humans in development in the foreground.

As a general indicator accepted to measure the success of countries, economic growth measured by GDP per capita was determined. When examined, the increase in GDP increases income and makes severe contributions to social development by facilitating the meeting of human and social needs. The low level of economic development of the people in the society and the deprivation of basic human needs such as food, health and shelter as a natural consequence make the social policies that put people at the focal point more critical. The basic building block of socio-political development is not only material well-being. At the same time, concepts related to fundamental human rights such as quality of life, education, health, employment, job security, housing, life, security and transportation form the basis of socio-political development. Regarding social, economic and spatial characteristics, socio-political development can be defined as the level of access to essential human services such as education, infrastructure, health, transportation, communication and shelter above the minimum standards.

An understanding of development centered on economic growth has left its place in the understanding of sustainable development today. The development includes not only economic development, which means increasing production and per capita income, but also the society's welfare and quality of life. The understanding of sustainable development as an approach that includes ecological, economic, political and social developments can be called development that does not exclude the environment, which aims to eliminate the adverse environmental effects that may arise.

With the industrial revolution, environmental damage reached severe levels, causing environmental problems that started to threaten social welfare, to be seen as a social problem. The Brundtland Report prepared by the UN World Commission on Environment and Development in 1987, academic studies and practices on the sustainable environment were prepared. The methods of combating environmental pollution as problem solutions and preventive measures can be examined from two perspectives. The most crucial point in terms of perspectives is that the problems can be solved with measures taken before environmental pollution occurs.

The socio-political point of view also needs to take measures to prevent the pollution of the environment in this direction. The life satisfaction approach can also measure the environment and welfare relationship. The parameters that can be used for measurements in this scope are noise pollution, water pollution, air pollution and inadequacy of infrastructure and environmental safety.

As a result, in this study, socio-political development measurement indices and measurement indices related to environmental problems were compared, and an attempt was made to evaluate the relationship between socio-political development and the environment with a holistic approach. Socio-political development is a more comprehensive dimension of human development regardless of income. When we look at each of Maslow's levels in the pyramid of needs from a social perspective, it may be possible to discuss needs and development on a new level. Sophistication examined only with economic development will not reveal the right results. Development should be associated with the concept of welfare along with economic development. More than the increase in GNP may be required to reflect the development in the socio-cultural structure of societies.

In this context, the intense urbanization and environmental problems experienced in the last century are very important regarding social development. Specific indicators are needed to detect environmental problems. The studies and indices developed by many international institutions and universities indicate environmental problems. Based on these indicators, environmental problems need to be addressed in the context of social policies. In this study, environmental problems are discussed in terms of affecting socio-political development. The criteria addressed by each environmental development measurement study determined in this context are of great importance regarding social development. However, evaluating all these measurements together with other socio-political development indicators will contribute to the multidimensional measurement of development and to making the right decisions for policymakers.

## **Giriş**

Sosyal politika, toplumun daha iyi bir duruma erişebilmesi amacıyla birden çok bileşenli refah değişkenlerinin birlikte değerlendirilmesiyle, alınması gereken tedbirler bütünü ifade etmektedir. Sosyal politika, son dönemlerde yoğun şehirleşme ile ulaşımı olumsuz yönde daha çok etkilenen, toplum refahının önemli bileşenleri olan eğitim, konut, istihdam ve sağlık gibi temel ihtiyaçlar üzerine eğilmektedir. Temel bileşenlerin olumsuz etkilenmesinin bir sonucu olarak cehalet, sefalet ve hastalık gibi sosyal sorunlar, sosyal politikaların etkinliği meselesini global gelişmişlik hedefleri doğrultusunda üst sıralara çıkarmaktadır.

Refah seviyesinin üst seviyelerde olduğu bölgelerdeki, daha iyi yaşam standardı talepleri de göz önünde bulundurulursa, geniş ölçekte kapsayıcı ve bütünlük bir sosyal politika yönetimi ve uygulamalarının ihtiyaç haline geldiği yadsınamaz. Bu sebeple refah olgusunun bir bütün olarak kabul edilmesi ve bütüncül politikaların uygulanması, kaynakların etkin kullanımını da beraberinde getirecektir. Çizilen bu çerçevede sosyopolitik gelişmişlik ölçümünün, sosyal politika ile ilgili temel bileşenlerin standartlaştırılarak birbiriyle mukayese edilebilir bir noktaya taşınması gerekmektedir.

Sosyal politikanın refahın sağlanması ve etkili bir şekilde dağıtılması için alınan önlemler bütünü olarak tanımlanması, onu yapısı itibariyle geniş bir alana hitap edecek pozisyona taşımıştır. Ortaya konan bu perspektif açısından dar anlamdaki önlemler, refahın büyük kitlelere ulaşmasını önleyerek sosyal politikayı küçük bir kesimin ihtiyacını ele alan tek önlem olarak algılanmasını beraberinde getirmiştir. Geniş manada sosyal politikaya bakıldığında toplumun tüm kesimlerini etkileyen temel refah önlemlerinin tümünü içermektedir.

Sosyal politika uygulamalarının birbiriyle ilişkili olması, refahın bütüncül olarak oluşturulabilmesi için ciddi anlamda önemlidir. Tüm bileşenler birbirinden etkilenmektedir. Sosyal politikaların etkililiği için bileşenlerin birbirinden bağımsız düşünülmemesi gerekmektedir. Bu etkileşimin zayıflaması ise olumsuz sonuçlara neden olabilir. Bireysel politikaların birbirini tekrar eder şekilde uygulanması sebebiyle kaynakların israf edilmesine ve “yatırım çakışması” olarak tanımlanan, bir bileşen için diğer bileşenlerin ihmal edilebilir) olmasını ifade eden durumun ortaya çıkmasına neden olabilir. Böyle durumların oluşmasını önleyebilmek için sosyal politikaların bütüncül bir şekilde anlaşılması ve etkileşimi kuvvetli uygulamaların mevcut politikalarla uyumlu olmasına özen gösterilmesi gerekmektedir (Özdemir, 2017:1).

Bütünlük sosyal politika yaklaşımı birbirine bağlı eğitim, sağlık, konut, istihdam, sosyal güvenlik, ulaşım, çevre, suçla mücadele, kadın, aile ve çocuk, dezavantajlı gruplar, gelir dağılımı ve yoksulluk, göç ve demografi, sosyo-kültürel yaşam ve yönetime katılma politikalarını kapsamaktadır. Çalışmanın konusu bütünlük sosyal politika bileşenlerinden biri olan çevre politikalarının incelenmesini içermektedir. Çalışmada sosyo-politik gelişmişlik kavramı açıklanacak, sosyo-politik gelişmişlik ölçüm araçları hakkında bilgi verilecektir. Son bölümde sosyo-politik gelişmişlik açısından ele alınan çevre göstergeleri incelenecektir.

## 1. Sosyo-Politik Gelişmişlik

Sosyo-politik gelişmişliğin çerçevesinin çizilebilmesi için ilk olarak gelişme kavramı ele alınmalıdır. Sosyo-politik gelişmişliğe ilişkin farklı değerlendirmeler bulunmaktadır. Bunları öznel ve nesnel olarak iki grupta kategorize edebiliriz. Kişisel değerlendirmeler temel alınarak gerçekleştirilen yaklaşımlar öznel yaklaşım, bilimsel açıdan ölçülebilen veriler temel alınarak gerçekleştirilen yaklaşımlar nesnel yaklaşım olarak tanımlanmaktadır. Toplumların davranışlarını ve yapısını ele alan sosyolojik araştırmalar, bütüncül anlamda sosyo-politik gelişmişliğin anlaşılmasına yardım etmesi bakımından önemlidir.

Gelişme kavramı, ilk olarak kalkınma ve büyüme kavramlarının yerine de kullanılabilirlikte birlikte tarih boyunca farklı anlamlarda da kullanılmıştır. Gelişme kavramı, 19. Yüzyılda “ekonomik” büyüme olarak ifade edilirken 20. Yüzyılın ilk çeyreğinde insanların ve toplumların ellerinde bulunan kolaylıkları yani altyapı vb.

çalışmaları da kapsayacak şekilde kullanılmıştır. 70'li yıllara kadar kalkınmada temel hedef; tarım yerine sanayi ve hizmet sektörlerinde üretim ve istihdam yapısının geliştirilmesine yönelik dönüşüm olmuştur. Bu yaklaşıma göre “fert başına ulusal gelir” refahtaki ilerlemenin ülkeler bazında temel gösterge olduğu kabul edilmektedir. 70'li yıllardan sonra yeni bir yaklaşım gelişmiş ve gelişme kavramı insani, kültürel, sosyal, mekânsal ve çevresel boyutlarını da ele alarak tanılamaya çalışılmıştır. Bu yaklaşıma göre ekonomik büyüme kavramıyla birlikte işsizlik, yoksulluk, gelir dağılımı ve bölgesel eşitsizliklerin de gelişme kavramının içerisinde ele alınması ön plana çıkmıştır. Toplumsal gelişmenin sadece gelirdeki artışla ölçülmesi yanlış değerlendirmelere neden olduğu gibi toplumsal gelişmişliği de tam anlamıyla açıklayamamaktadır. Bunun için insani gelişmişlik kavramı, sosyo-politik gelişmişliği anlamak için açıklanması gereken en öncelikli kavramdır.

### **1.1. İnsani Gelişme Kavramı**

Gelişmişlik kavramı açıklanırken gelir odaklı bir yaklaşımdan ziyade BM İnsani Gelişme Raporları ve Amartya Sen'in teorisi ile uzaklaşarak temel insani gelişim süreçlerinin ölçülmesine demografik geçiş, teknoloji, beşeri sermaye, ekonomik entegrasyon, eğitim, sağlık, kentleşme ve yaşam standartları kullanılır hale gelmiştir (Hafner ve Foulkes, 2013:106).

1979 yılında Amartya Sen tarafından farklı bir bakış açısı ile gelişmişlik kavramı yorumlanarak sadece ekonomik verilerle değil, sağlık, eğitim ve sosyo-kültürel gibi konuları da kapsayan ve merkezinde insanın olduğu bir yaklaşım geliştirilmiştir. Amartya Sen tarafından gelişmişlik kavramında ilişkin getirilen bir diğer tanımda ise, kişilerin kısıtlı olarak sahip oldukları veya ellerinden alınmış olan hürriyetlere sahip olabilmesi amacıyla gerçekleştirilen eylemlerin tümü olarak vasıflandırılmıştır. Bu açıdan hürriyet kavramının bilinen manalarının dışında, vatandaşlık, eğitim ve sağlık gibi hakların kullanımının da hepsini barındırdığı ifade edilmektedir.

Kavram olarak insani gelişmenin kullanımının yaygınlaşması, gelişmişliğin ölçümünde farklı boyutlu endekslerin oluşturulması hedefiyle yapılan çalışmalara sebep olarak farklı bir boyut getirilmesini sağlamıştır. Birleşmiş Milletler, 1990 yılında geliştirdikleri İnsani Gelişme Endeksi'nde, Amartya Sen'in getirdiği toplumdaki kişilerin yetkinliklerinin artırılmasını gelişmişliğin hedeflenmesinde temel ölçüt kabul ettiği yaklaşımı etkili olmuştur. “İnsani Gelişmişlik” kavramı zaman içerisinde daha fazla ele alınıp üzerine çalışmalar yapılmasıyla birlikte; Cinsiyete Bağlı Gelişme Endeksi, Temel İhtiyaçları Karşılama Endeksi, Fiziki Yaşam Kalitesi Endeksi, İnsani Yoksulluk Endeksi gibi sosyal gelişmişliğe odaklanan yeni endeks çalışmaları da yapılmıştır.

Amartya Sen tarafından kapasite (capability) yaklaşımı geliştirilmiştir. Kapasite yaklaşımı, insanların bir duruma isteyerek ulaşma ve eylemlerini kendi başına gerçekleştirebilmek olarak tanımlanabilir. Kapasite yaklaşımını diğer refah yaklaşımlarına göre farklı kılan özelliği ise insan hürriyetini dikkate almasıdır.

Sen, kendi yaklaşımında ekonomik göstergelerle sınırlamadan insana dair göstergelerin ölçülmesini de hesaba katarak refah ile birlikte bir öngöründe bulunmuştur. Bu sebeple BM'nin insani gelişme raporlarındaki yaklaşımının temeline bu yaklaşım alınmıştır. İnsani gelişme yaklaşımı, insanın insan olmasının temelinde bulunan hürriyet, kişilik gibi etkenler ile temel ihtiyaçlara erişebilme

düzeyini birlikte değerlendiren ve insanın kalkınma içindeki rolünü ön plana alan bir yaklaşımdır (Sen, 1993:30-53).

GSMH'deki artış genel anlamda gelişmişlik kavramı olarak tanımlanmaktadır. Bunun yanında eğitim seviyesinin yükselmesiyle ilişkili olarak beşeri sermayedeki artış da gelişmişlik kavramının tanımlayabilir. Ekonomik şartlarda gelişen değişimler dar anlamda ele alınarak yapılan gelişmişlik çalışmaları, yalnızca GSMH'deki artışla sınırlandırılmamalı, sosyo-kültürel yapıdaki değişimleri ele almalıdır (Han ve Kaya, 2013:2).

## 2. Sosyo-Politik ve Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Arasındaki Farklılıklar

Rekabetçi ve hızlı gelişme dönemi Sanayi Devrimi'yle birlikte başlamıştır. Bu dönemin ana odağı ise ekonomik büyüme ve üstünlük sağlanması kabul edilmiş ve toplumun bu değerler üzerinden performansı ölçülmüştür. Üretim sürecinde gerçekleşen değişiklikler özellikle çalışma yaşamı olmak üzere sosyal hayat üzerinde geri alınamayacak etkilere sebep olmuştur. Sanayi Devrimi ile yeni gelişmelere adaptasyon sağlanırken 1. Dünya Savaşı, Büyük Buhran ve 2. Dünya Savaşı süreçlerinde ülkeler hızlı kalkınma ve gelişme süreçlerine girdikleri için bu süreçte sosyal gelişmişlik ve ekonomik büyüme arasındaki farklılık dikkate alınmamış, göz ardı edilmiştir. Bu sebeple sosyal gelişmişliğin de GSYİH üzerinden ölçülmesi sürdürülmüştür.

Bu amaçla kullanılan genel geçer ölçüm aracı GSYİH'dir (Demos, 2012:2). GSYİH, bir ülkede belirli bir süreçte üretilen tüm mal ve hizmetlerin parasal piyasa değeri olup ülkelerin belirli bir dönemdeki veya nispi olarak diğer ülkelere göre ekonomik durumunu belirlemek için esas gösterge olarak kullanılmaktadır. Refah ile üstü kapalı olarak aynı anlama gelmektedir. Sosyal refahın göstergesi olarak GSYİH ile ilgili bir teori oluşturulmamış olsa da zaman içerisinde yaygınlaşmıştır (Bergh, 2008; 540).

Ülkelerin başarısını ölçmek için kabul edilen genel gösterge olarak kişi başına düşen GSYİH ile ölçülen ekonomik büyüme belirlenmiştir. İncelendiğinde GSYİH'deki artış, gelirin yükselmesini sağlamakta ve insani ve sosyal ihtiyaçların karşılanmasını kolaylaştırarak sosyal gelişme üzerinde ciddi katkılar oluşturmaktadır. Toplumdaki kişilerin ekonomik gelişmişlik seviyesindeki düşüklük, bunun doğal sonucu olarak insanların gıda, sağlık, barınma gibi temel insani ihtiyaçlardan mahrum olması, odak noktasına insanı yerleştiren sosyal politikaları daha mühim kılmaktadır. Sosyo-politik gelişmişliğin gelişmişliğin temel yapı taşı sadece maddi refah değildir. Aynı zamanda hayat kalitesi, eğitim, sağlık, istihdam, iş güvenliği, barınma, yaşam, güvenlik, ulaşım gibi temel insan haklarına ilişkin kavramlar da sosyo-politik gelişmişliğin temelini oluşturmaktadır.

Toplumsal, ekonomik ve mekânsal özellikler bakımından incelendiğinde, eğitim, altyapı, sağlık, ulaşım, iletişim ve barınma gibi temel insani hizmetlere ulaşılma düzeyinin, asgari standartların üzerinde olması durumu şeklinde sosyo-politik gelişmişlik tanımlanabilmektedir. Soyut insan haklarının kentsel mekanda işler olması olarak da görülebilmektedir sosyo-politik gelişmişlik (Ökmen, 2013:30).

Sosyo-politik gelişmişliği doğrudan ilgilendiren temel etkenler, kentli haklarının oluşturulması, kentsel hizmetlere erişimin tüm bireyler için aynı seviyede tutulması ve erişilebilir olması ve kentsel hizmetlere ilişkin bireylerin duyduğu memnuniyet seviyesidir. 1992'de Avrupa Konseyi tarafından kabul edilen Avrupa Kentsel

şartında bireylerin, haklarına güvenceli bir şekilde sahip olabilecekleri bir sistem içerisinde yaşamaları gerektiği ifade edilmektedir.

### 3. Sosyo-Politik Gelişmişlik Ölçümleri

Gelişmişlik araştırmalarında yoğunluklu olarak iki temel yaklaşım kullanılmaktadır. Objektif yaklaşım, genellikle farklı mekânsal boyutlarda elde edilen verilerin (ikincil veri) analizi ve raporlanması ile sınırlanmaktadır. Sosyal gelişmişlik ise sadece bir ölçüt kullanılarak belirlenemeyeceği gibi yalnızca objektif şartlar ve bireylerin öznel yorumlamaları bulunmadan doğru sonuçlara ulaşılabilecek ölçümler yapılamayacaktır. Bu tür göstergeler, bir mekânsal alanda yaşayan bireylerin doğrudan kendi deneyimlerini esas almaktadır. Bununla birlikte, bir mekana ait nesnel ve öznel ölçütlerin bulunması, eldeki ölçütlerin birbiriyle olan ilişkisini de değerlendirmeyi mümkün kılmaktadır. Sosyal gelişmişlik durumunun ölçülmesinde bir başka görüş daha bulunmaktadır. Bu görüşe göre aynı ortamlarda bulunan bireylerin dahi birbiriyle farklı değerlendirmelerde bulunabilir olmasıdır. Bir toplumun beklentileri, algıları, bireysel özellikleri ve demografik ve sosyo-ekonomik özellikleri, toplumun içerisinde yer aldığı mekânsal yere yönelik memnuniyet düzeyini etkileyebilmektedir (Marans ve Cooper, 2000:34).

Gelişmişliğin ölçülmesinde farklı çalışmalar gerçekleştirilmiş olup farklı sonuçlara ulaşılmış olsa da yoğunluklu olarak nesnel göstergelerin gerekli olduğu kadar örnek göstergelerin de önemli olduğu üzerine görüş birliği bulunmaktadır. Bu bilgiler doğrultusunda hem uluslararası genelinde hem de Türkiye özelinde sosyo-politik gelişmişliğin farklı boyutlarını ele alarak ölçüm yapan endekslerden bir kısmı Tablo 1'de yer almaktadır.

**Tablo1: Sosyo-Politik Gelişmişliğin Çeşitli Boyutlarını Ölçen Endeksler**

Endeks	Kurum	Amaç
<b>Uluslararası Kuruluşlar Gelişmişlik Ölçümleri</b>		
İnsani Gelişme Endeksi 1990	Birleşmiş Milletler	İnsani gelişmişlik seviyesinin değerlendirilmesi
Toplumsal Cinsiyete Yönelik Gelişmişlik Endeksi 1990	Birleşmiş Milletler	Kadınlara sunulan fırsatların değerlendirilmesi
Kentsel Göstergeler Programı 1993	Birleşmiş Milletler	Kentsel sorunların azaltılması ve kentsel yaşamın iyileştirilmesi
İnsani Yoksulluk Endeksi 1997	Birleşmiş Milletler	İnsani yoksulluğun belirlenmesi
Avrupa Birliği Kentsel Denetim Endeksi 1998	Avrupa Komisyonu	AB şehir ve bölgeleri için ekonomik ve sosyal politika düzenlemeleri yapılması
Binyıllık Kalkınma Hedefleri 2000	Birleşmiş Milletler	Sekiz temel hedef değerlendirilmesi
Daha İyi Yaşam Endeksi 2011	OECD	Yaşam koşulları ve yaşam kalitesinin artırılması
<b>Uluslararası Araştırma Şirketleri Gelişmişlik Ölçümleri</b>		
Sürdürülebilir Toplum Endeksi 2006	Dutch Sustainable Society Foundation	Sürdürülebilirlik konusunda toplumların teşvik edilmesi ve desteklenmesi



Legatum Refah Endeksi 2007	Legatum Institute	Ülke vatandaşlarının refah seviyesinin belirlenmesi
Yaşam Koşulları Endeksi 2009	Mercer	Şehir yaşam koşullarının değerlendirilmesi
Sosyal İlerleme Endeksi 2010	Social Progress Imperative	Sosyal ilerlemenin kapsamlı şekilde tanımlanması
Global Yaşanabilirlik Endeksi 2015	Economist Intelligence Unit	Şehir yaşam kalitesinin değerlendirilmesi
<b>Türkiye'deki Gelişmişlik Ölçümleri</b>		
Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Endeksi 1969	T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	Şehirlerin sosyal ve ekonomik gelişiminin değerlendirilmesi
Temel Hizmetler İçin BM Kapasite Geliştirme Projesi 2001	T.C. İç İşleri Bakanlığı	Bireylerin asgari temel ihtiyacını karşılayan hizmetlerin izlenmesi
Yaşam Memnuniyeti Endeksi 2003	TÜİK	Bireylerin mutluluk algılarının ve hizmetlere karşı memnuniyetinin ölçülmesi
Sosyo Ekonomik Haritalama 2014	T.C. İç İşleri Bakanlığı	Sosyo-ekonomik özellikleri belirlemek için haritalama teknikleri önerilmesi
İllerde Yaşam Endeksi 2015	TÜİK	İller düzeyinde yapılan değişikliklerin ölçülmesi, karşılaştırılması ve izlenmesi
Kentsel Göstergeler Kılavuzu 2015	T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı	Belediyelerin kapasitesinin artırılması ve şehir izleme sisteminin kurulması

#### 4. Sosyo-Politik Gelişmişlik Kapsamında Çevre Endeksleri

Ekonomik büyüme merkezli bir kalkınma anlayışı günümüzde yerini sürdürülebilir kalkınma anlayışına bırakmıştır. Gelişmişlik sadece üretimin ve kişi başına gelirin artırılmasını anlatan ekonomik kalkınma değil toplumun refahını, yaşam kalitesini de içermektedir. Sürdürülebilir kalkınma anlayışı ekolojik, ekonomik, politik ve toplumsal gelişmeleri içeren bir yaklaşım olarak doğabilecek olumsuz ekolojik etkileri ortadan kaldırmayı hedefleyen çevreyi dışlamayan kalkınma olarak adlandırılabilir (Kayıkçı, 2012, 13).

Endüstri devrimiyle birlikte çevreye verilen zararların ciddi seviyelere ulaşması, sosyal refah için tehdit oluşturmaya başlayan çevre sorunlarının sosyal sorun olarak görülmesine sebep olmuştur. 1987 yılında BM Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu'nun hazırladığı Burundtland Raporu sayesinde sürdürülebilir çevreye ilişkin akademik çalışmalar ve uygulamalar hazırlanmıştır. Problem çözümleri ve alınan önleyici tedbirler olarak çevre kirliliği ile mücadele yöntemleri iki farklı bakış açısından incelenebilmektedir. Bakış açıları bakımından asıl önemli olan çevre kirliliği daha oluşmadan alınabilecek tedbirlerle sorunların çözülebilir olmasıdır.

Sosyo-politik bakış açısının da bu doğrultuda çevrenin kirlenmesini önleyebilmek için tedbirler oluşturması gerekmektedir. Yaşam memnuniyet yaklaşımı da çevre ve refah ilişkisinin ölümünde kullanılabilir. Bu kapsamdaki ölçümler için kullanılacak parametreler olarak gürültü kirliliği, su kirliliği, hava kirliliği ve altyapı yetersizliği ve çevre güvenliği bulunmaktadır.

Dünya çevre tarihi açısından insan çevreye yönelik olumlu ve olumsuz davranışlarda bulunurken, bu davranışları karşılığında aynı doğrultuda çevreden cevap almaktadır (Ponting, 2012, 11). Sosyo-politik gelişmişlik çevre kavramını etik ve ahlaki yönden ele almaktadır. İnsan ve doğal çevre arasında ahlaki bir yaklaşımı vurgulamakta ve insan merkezli (antroposantrik) etik yerine bütüncül etiğin önemine değinmektedir. Bu bakış açısıyla, insan dışında kalan diğer ekolojik varlıkların da bir ahlaki değere sahip olduğu (Jardins, 2006, 205) söylenebilir.

Sosyo-politik gelişmişliği ölçen uluslararası ve ulusal endekslerde bireyin refahının artırılması, yaşam memnuniyetinin sağlanması için gerekli olan koşulların neler olabileceği çeşitli başlıklarda değerlendirilmektedir. Tablo 1’de yer alan sosyo-politik gelişmişlik endeksleri incelendiğinde insani gelişme, insani yoksunluk, kentsel göstergelerin ve planlamaların değerlendirilmesi, yaşam memnuniyeti ve diğer alanlardaki ölçümlerde doğal çevre unsurları dikkate alınmaktadır. İnsan ve doğal çevre arasındaki karşılıklı etkileşim çevre unsurlarının dikkate alınmasını gerektirmektedir.

Birleşmiş Milletler tarafından geliştirilen Binyıllık Kalkınma Hedefleri altında belirlenen sekiz temel hedeften biri 189 ülkede çevresel sürdürülebilirliği sağlamak başlığıdır. BM Kentsel Göstergeler Programı kentsel sorunları azaltmak ve kentsel yaşamı geliştirmek amacıyla üretilecek politikaların altyapısını oluşturacak kentsel veri ve bilgi sağlamada kentlerin çevre yönetimi unsurlarını ele almaktadır.

Avrupa Birliği içerisinde yer alan kentlerin sosyal politika alanlarında uzun vadeli çözümler üretmek amacıyla “Avrupa Kentsel Denetim Endeksi” ölçümleri gerçekleştirilmektedir. Bu ölçümler Bölgesel ve Kentsel Politikalar Genel Müdürlüğü (Avrupa Komisyonu bünyesinde) tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu ölçümlerde çevreye ilişkin su, hava kalitesi ve gürültü, iklim ve coğrafya, arazi kullanımı ve atık yönetimi gibi göstergeler kullanılmaktadır.

OECD, “daha iyi yaşamlar için daha iyi politikalar” yaklaşımını benimseyerek oluşturduğu “Daha İyi Yaşam Endeksi” çalışmasında refahı temel alan yaşam koşulları ve yaşam kalitesi anlayışını içermektedir. Toplamda on bir kriter içeren endeks, çevre kriterlerini yaşam kalitesi başlığı altında incelemektedir. OECD çevre kalitesini ülke hava kalitesi değerleri ve bireylerin su kalitesinden memnuniyet düzeylerine göre belirlemektedir.

2006 yılında sürdürülebilirlik konularındaki gelişmelerinde toplumları desteklemek ve teşvik etmek amacıyla Arthur Manuel ve Geurt van de Kerk tarafından geliştirilen Sürdürülebilir Toplum Endeksi oluşturulmuştur. Bu endeks Sürdürülebilir Topluluk Vakfı tarafından desteklenmektedir. Endeks 154 ülke için 3 refah boyutu 7 kategori ve 21 gösterge içermektedir. Endeks çevre konularını “Biyçeşitlilik”, “Yenilenebilir Su Kaynakları”, “Ekolojik Ayak İzi”, “Enerji Tüketimi”, “Enerji Tasarrufu”, “Seragazi” ve “Yenilenebilir Enerji” başlıkları altında ele almaktadır.

“Wellbeing Of Nations” 180 ülke kapsamında yapılan bir araştırma olup Uluslararası Kalkınma Araştırma Merkezi (IDRC) bünyesinde insan ve ekosistem refahının ölçümü amacıyla yapılmıştır. Bu araştırma neticesinde insan ve çevre konularına eşit düzeyde ağırlık veren İnsani Refah Endeksi oluşturulmuştur. Bu çerçevede,

toplumların sürdürülebilirlik hedefleri doğrultusunda önlerinde yer alan temel engelleri tespit etmelerinde ve üstesinden gelmelerinde strateji belirlemelerinde İnsani Refah Endeksi ve Çevresel Sürdürülebilirlik Endeksi kritik seviyede rol almaktadır.

Sürdürülebilir Şehirler Endeksi, Arcadis Araştırma Şirketi bünyesinde 2006 yılından bu yana uygulanmaktadır. Bu endeks, sürdürülebilirlik meselesini üç ana boyutta ele alarak 100 küresel şehir için ölçüm yapmaktadır. Sürdürülebilirliğin temel hedeflerinden birisi de bugünün temel hedeflerini gerçekleştirirken yarın oluşacak taleplerden ödün vermemeyi dengelemektir. Sürdürülebilir Şehirler Endeksi, 3 ana boyutta sürdürülebilirliği ele almaktadır. Bunlar sosyal, çevresel ve ekonomik sürdürülebilirlik olarak bugünün ve yarının ihtiyaçlarına yönelik kentlerin sağlığı ve refahını gösterir nitelikte resmini çizmeyi amaçlar. Bu endeks çerçevesinde çevre alt endeksinde hava kirliliği, sanitasyon, doğal afet riski, içme suyu, çevre kirliliğine etkisi bakımından sera gazı emisyonları, geri dönüşüm oranları içerisinde yeşil alanlar, enerji tüketimi ve yenilenebilir enerji payları ölçümleri bulunmaktadır.

Yale Üniversitesi bünyesinde Çevresel Performans Endeksi (EPI) bulunmaktadır. Bu endekste ekosistem canlılığı ve çevre sağlığını içinde bulunduran 10 kategori 24 performans ölçütüne göre 180 ülke sıralanmaktadır. Ülkelerin çevresel politika amaçları oluşturmaya yakınlıklarının ölçülmesi konusunda bilgi edinilmesi bu ölçütler sayesinde olmaktadır. BM'nin 2015 yılında belirlediği Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri doğrultusunda, gün geçtikçe artan oranlarda kirliliğin kontrolü ve doğal kaynakların doğru yönetilmesi konularının nicel ölçütlerle ölçülmesi de yine bu endeks sayesinde olmaktadır.

Siemens tarafından desteklenen ve Economist Intelligence Unit bünyesinde icra edilen bir araştırma projesi olarak da Yeşil Şehir Endeksi mevcuttur. Endeksin amacı kentlerin performanslarını karşılaştırmalarına ve birbirlerine en iyi uygulamalarını aktarmalarına destek olmayı ve kentsel çevresel sürdürülebilirliği temel odak haline getirmeyi amaçlamaktadır. Endeks kapsamında Afrika, Kuzey Amerika, Latin Amerika, Asya ve Avrupa'dan 120'nin üzerinde kentte ölçümler gerçekleştirilmektedir.

Dünya Sağlık Örgütü bünyesinde Çevresel Sağlık Kriterleri (EHC-Environmental Health Criteria), insan sağlığı ve çevreye ilişkin etkiler üzerine fiziksel ve biyolojik göstergelere dayanarak hazırlanmıştır. EHC'de belirlenen standartlar, bir taslak üzerinde değerlendirmede bulunarak çevrenin korunması ve insan sağlığının korunmasına ilişkin, IARC ve JEFCA gibi uluslararası sağlık kuruluşları tarafından öncelikli raporlar oluşturulmasını sağlamaktadır.

Çevre kavramı sosyo-politik gelişmişliğin ve bütünleşik sosyal politika yaklaşımının altında incelenerek; "Günümüzde refahın tesisi için çevrenin yeniden yaşanabilir bir hale getirilmesi çalışmaları sosyal politikanın ilgi alanı içine yoğun olarak dâhil olmuştur" (Özdemir, 2013:9). Bu kapsamda ülkemizde ölçümü yapılan sosyo-politik çevre kriterleri Tablo 2'de sıralanmıştır.

**Tablo 2:** Türkiye'de Ölçümü Yapılan Çevre Göstergeleri

Km <sup>2</sup> 'ye Düşen Orman Alanı
Şehir (Kent) Orman Alanı

---

Kişi Başına Toplam Elektrik Tüketimi (Kwh)
Atık Hizmeti Verilen Nüfus Oranı
Atık Su Arıtma Tesisi ile Hizmet Verilen Belediye Nüfusunun Belediye Nüfusu İçindeki Payı
PM10 İstasyon Değerleri Ortalaması (Hava Kirliliği)

---

Tablo 2’de yer alan göstergelerin açıklamaları incelendiğinde çevre kriterlerinin sosyo-politik gelişmişliğe olan etkileri önemi ortaya çıkmaktadır

“Km2’ye Düşen Orman Alanı” kriteri ülke toplam orman alanı (km<sup>2</sup>) il alanına bölünerek 100 ile çarpılarak elde edilir ve sosyo-politik gelişmişlik endeksine pozitif etki yapmaktadır. “Şehir (Kent) Ormanı Alanı” kriteri şehir ormanı alanı (km<sup>2</sup>) il alanına bölünerek 100 ile çarpılarak elde edilir ve sosyo-politik gelişmişlik endeksine pozitif etki yapmaktadır. “Kişi Başı Mesken Elektrik Tüketimi” kriteri MWh olarak ifade edilir ve sosyo-politik gelişmişlik endeksine pozitif etki yapmaktadır. “Atık Hizmeti Verilen Nüfusun Oranı” kriteri belediyeler tarafından atık hizmeti verilen nüfusun toplam nüfusa oranını ifade eder ve sosyo-politik gelişmişliğe pozitif etki yapmaktadır.

“Atık su arıtma tesisi ile hizmet verilen belediye nüfusunun belediye nüfusu içindeki payı” kriteri belediyeler tarafından atık su arıtma tesisi ile hizmet verilen nüfusun toplam nüfusa oranını ifade eder ve sosyo-politik gelişmişlik endeksine pozitif etki yapmaktadır. “PM10 istasyon değerleri ortalama (hava kirliliği)” kriteri hava kalitesi izleme istasyonlarından alınan yıllık detaylar, ortalama ( $\mu\text{g} / \text{m}^3$ ) değerleri kullanılarak hesaplanırken ve sosyo-politik gelişmişliğe negatif yönde etkilemektedir.

## Sonuç

Bu çalışmada sosyo-politik gelişmişlik ölçüm endeksleri ve çevre sorunlarına ilişkin ölçüm endeksleri karşılaştırılarak sosyo-politik gelişmişlik ve çevre ilişkisine bütüncül bir yaklaşımla değerlendirme getirilmeye çalışılmıştır.

Sosyo-politik gelişmişlik, gelirden bağımsız olarak insani gelişmişliğin daha kapsamlı bir boyutu olarak ele alınabilir. Maslow’un ihtiyaçlar piramidinde belirttiği kademelerin her birine toplumsal açıdan baktığımızda yeni bir düzlemde ihtiyaç ve gelişmişlik tartışmaları yapmak mümkün olabilir. Sadece ekonomik gelişme ile incelenen gelişmişlik doğru sonuçları ortaya çıkarmada yetersiz kalacaktır. Gelişmişlik, ekonomik gelişme ile birlikte refah kavramıyla da ilişkilendirilmelidir. Sadece GSMH’deki artış toplumların sosyo-kültürel yapısındaki gelişimi yansıtmakta yetersiz kalabilmektedir.

Bu kapsamda son yüzyılda yaşanan yoğun şehirleşme ile çevre sorunları da toplumsal gelişmişlik bakımından büyük bir önem arz etmektedir. Çevre sorunlarının tespit edilebilmesi için belirli göstergelere ihtiyaç duyulmaktadır. Pek çok uluslararası kurum ve üniversitenin yaptığı çalışmalar ve geliştirdiği endeksler çevre sorunlarına ilişkin gösterge niteliğini taşımaktadır. Bu göstergelerden yola çıkarak çevre sorunlarının sosyal politikalar bağlamında ele alınması gerekmektedir. Bu çalışmada da sosyo-politik gelişmişliği etkilemesi bakımından çevre sorunları ele alınmıştır. Bu kapsamda tespit edilen çevresel gelişmişlik ölçüm çalışmalarının her birinin ele aldığı kriterler toplumsal gelişmişlik bakımından büyük öneme sahiptir. Ancak tüm bu ölçümlerin sosyo-politik gelişmişliğin diğer göstergeleri ile birlikte

değerlendirilmesi hem gelişmişliğin çok boyutlu ölçülmesine hem de politika yapımcıların doğru kararlar almasına katkı sağlayacaktır.

### Kaynakça

Bergh, Jeroen C. J. M. van den. "The GDP Paradox". *Journal of Economic Psychology* 30/2 (01 Nisan 2009), 117-135. <https://doi.org/10.1016/j.joep.2008.12.001>

D.E.M.O.S. Beyond GDP: New Measures for a New Economy. DEMOS Reports", 2012. <http://www.demos.org/publication/beyond-gdp-newmeasures-new-economy>

Hafner, Kurt A. - Mayer-Foulkes, David. Dynamics, Economic Growth & International Trade. "Fertility, Economic Growth, and Human Development Causal Determinants of the Developed Lifestyle". *Journal of Macroeconomics* 38 (01 Aralık 2013), 107-120. <https://doi.org/10.1016/j.jmacro.2013.04.001>

Han, Ergül - Kaya, Ayten Aşşen. *Kalkınma Ekonomisi: Teori ve Politika*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 10. Basım, 2021.

Jardins, Joseph R. Des. *Çevre Etiği / Çevre Felsefesine Giriş*. çev. Ruşen Keleş. İmge Kitabevi Yayınları, 2006.

Kayıkçı, Murat. *Çevre ve Kalkınma Söylemi*. Ankara: Orion Kitabevi, 2012.

Marans, R.W. - Cooper, M. "Measuring the Quality of Community Life: A Program for Longitudinal and Comparative International Research". *International Conference on Quality of Life in Cities Singapore*. Singapor, 2000.

Ökmen, M. "Bir İnsan Hakkı Olarak Kentli Haklarının Geliştirilmesi ve Yerel Yönetimler". *Kentsel Dönüşüm ve İnsan Hakları*. 17-43. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013.

Özdemir, M. Ç. "Bütüncül Sosyal Politika Modeli". *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi* 117/230 (2017), 27-44.

Ponting, C. *Dünyanın Yeşil Tarihi: Çevre ve Büyük Uygarlıkların Çöküşü*. İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınları, 3. Basım., 2012.

Sen, Amartya. "Capability and Well-Being". *The Quality of Life*. ed. Martha Nussbaum - Amartya Sen. 0. Oxford University Press, 1993. <https://doi.org/10.1093/0198287976.003.0003>

Better Life Index. Organization of Economic Cooperation and Development (OECD, 2016. <http://www.oecdbetterlifeindex.org/topics/environment/>,

"Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, KENTGES Uygulama ve Kentleri İzleme Sistemi", 2012. <http://www.kentges.gov.tr/HaberDetay.aspx?id=582>,

Çevresel Sağlık Kriterleri. World Health Organization, 2023. <https://www.who.int/ipcs/publications/ehc/en/>,

Global Urban Indicators Database Version 2. United Nations Human Settlement Programme. United Nations Publications, 2001. <http://www.cityindicators.org/Deliverables/Global%20Urban%20Indicators%20Data>

İllerde Yaşam Endeksi Hakkında Açıklamalar. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu, 2023.

International Labour Organization (ILO). ILO, ts. [www.ilo.org/global/abouttheilo/newsroom/features/WCMS\\_071230/langen/index.html](http://www.ilo.org/global/abouttheilo/newsroom/features/WCMS_071230/langen/index.html)

“İstanbul Deklarasyonu: Herkes İçin Hakkaniyetli ve Sürdürülebilir Bir Geleceğe Doğru”. İstanbul: United Nations Development Programme (UNDP), 2012. <http://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/presscenter/pressreleases/global>

İşgücü İstatistikleri. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu, 2016. [http://www.tuik.gov.tr/HbGetir.do?id=247481&tb\\_id=4](http://www.tuik.gov.tr/HbGetir.do?id=247481&tb_id=4),

“Measuring Wellbeing And Progress”. Paris: Organization of Economic Cooperation and Development (OECD), 2013. <http://www.oecd.org/std/Measuring%20WellBeing%20and%20Progress%20Brochure>

“Organization of Economic Cooperation and Development (OECD)”. OECD, 2016. <http://www.oecd.org/about/>,

“The World’s Most Liveable Cities”. The Economist, 2023. <http://www.economist.com/blogs/graphicdetail/2016/08/daily-chart-14>,